

УДК 376-056.2/.3:78]:004

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-1-8>

Тетяна Віталіївна СОВІК,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
E-mail: tsovik1977@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1550-1997

Тарас Дмитрович ПУХАЛЬСЬКИЙ,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри музичного мистецтва,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
E-mail: taraspuhalskiy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8559-5482

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО МУЗИЧНОГО РЕПЕРТУАРУ ІЗ УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкрито особливості використання цифрових технологій під час вивчення шкільного музичного репертуару із учнями з особливими освітніми потребами. Проаналізовано соціальні чинники, що прогнозують тенденції до цифровізації в сучасній освіті (змішана та дистанційна форма навчання, яка потребує залучення цифрових технологій як засобу навчання (зокрема музичного), надання якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами: музичне мистецтво є дієвим засобом корегування вторинних відхилень у фізичному та психічному розвитку). Висвітлено процес застосування цифрових технологій під час роботи з шкільним музичним репертуаром (пошук через інтернет-мережу музичного твору, пісні (служба Shazam – ідентифікація мелодії для гаджетів (телефон, ноутбук), відтворення музичного твору, пісні (програвачі Aimp, Foobar 2000, XMplay, jetAudio Basic, Foobnix, Windows Media, STP), пошук інформації про композитора (Google, Yahoo, Meta), створення презентації про композитора (застосування комп'ютерної програми PowerPoint), набір мелодії (партитури) пісні за допомогою нотного редактора Finale тощо). Визначено цифрові інструменти, які використовуються в освітньому процесі для дітей з особливими освітніми потребами: стандартні (комп'ютери із спеціально вбудованими функціями для дітей з особливими освітніми потребами), альтернативні (доступні носії інформації: HTML, аудіо-книги системи DAISY), допоміжні технології (спеціальні пристрої, апарати для людей з обмеженими можливостями: клавіатури із спеціальними можливостями, слухові апарати, пристрої для читання). Розглянуто основні форми роботи над шкільним музичним репертуаром з використанням цифрових технологій в інклюзивних класах (індивідуальна: використання альтернативних технологій: AAC (augmentative and alternative communication), VoiceOver; підгрупова: використання технологій Voice Dream Reader, а для учнів, які навчаються дистанційно – інструмент Popplet; групова: використання Popplet, AAC (augmentative and alternative communication), технології Voice Dream Reader, VoiceOver, TalkBack). Обґрунтовано та висвітлено корекційно-розвитковий потенціал вивчення шкільного музичного репертуару в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти із застосуванням цифрових технологій (розвиток музичного слуху, ритмічного чуття, розвиток мовлення, соціальна адаптація).

Ключові слова: цифрові технології, діти з особливими освітніми потребами, шкільний музичний репертуар.

Tetiana Vitaliivna SOVIK,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Musical Arts,
Ivan Ohienko Kamianets-Podilskiy National University
E-mail: tsovik1977@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1550-1997

Taras Dmytrovych PUKHALSKIY,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant Professor at the Music Art Department
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohiyenko National University
E-mail: taraspuhalskiy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8559-5482

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES WHEN LEARNING SCHOOL MUSIC REPERTOIRE WITH STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article reveals the peculiarities of using digital technologies during the study of the school musical repertoire with students with special educational needs. The social factors predicting trends towards digitization in modern education are analyzed (mixed and distance form of learning, which requires the involvement of digital technologies as a means of learning (especially musical), provision of quality educational services to children with special educational needs: musical art is an effective means of correcting secondary deviations in physical and mental development). The process of using digital technologies when working with the school musical repertoire is highlighted (searching through the Internet for a musical work, songs (Shazam service – melody identification for gadgets (phone, laptop), playing a musical work, songs (players Aimp, Foobar 2000, XMplay, jetAudio Basic, Foobnix, Windows Meadia, STP), searching for information about the composer (Google, Yahoo, Meta), creating a presentation about the composer (using the computer program PowerPoint), setting the melody (score) of the song using the Finale notation editor, etc.). Digital tools used in the educational process for children with special educational needs are defined: standard (computers with specially built-in functions for children with special educational needs), alternative (accessible media: HTML, DAISY audio books), assistive technologies (special devices, devices for people with disabilities: keyboards with special capabilities, hearing aids, reading devices). The main forms of work on the school musical repertoire with the use of digital technologies in inclusive classes are considered (individual: use of alternative technologies: AAC (augmentative and alternative communication), VoiceOver; subgroup: use of Voice Dream Reader technology, and for distance learning students – the Popplet tool ; group: use of Popplet, AAC (augmentative and alternative communication), Voice Dream Reader, VoiceOver, TalkBack technologies). The corrective and developmental potential of studying the school music repertoire in inclusive classes of general secondary education institutions with the use of digital technologies (development of musical hearing, rhythmic sense, development of speech, social adaptation) is substantiated and highlighted.

Key words: digital technologies, children with special educational needs, school musical repertoire.

Вступ. Важливим вектором освітньої парадигми в Україні є інклюзивна освіта. «Інклюзивне навчання акумулює систему освітніх послуг, гарантом яких виступає держава, заснованих на «принципах недискримінації, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Основними перевагами інклюзивного навчання є зняття в освітньому просторі бар'єру для дітей з особливими освітніми потребами; їх спроможність соціалізації та розвитку інтересів, талантів...» [1]. Закон України «Про освіту» (05.09.2017 р.) чітко визначає права дітей з особливими освітніми потребами: «дистанційна та індивідуальна форми навчання; психолого-педагогічна та корекційно-розвиткова допомога; інклюзивні та спеціальні класи у загальноосвітніх навчальних закладах; корекційні педагоги, тьютори, психологи; адаптовані навчальні плани та програми, методи та форми навчання, ресурси спеціальної освіти...» [1].

Сучасні реалії (освітній процес в умовах війни з російським агресором) та парадигма нової української школи спонукають заклади загальної середньої освіти до ряду змін: змішана та дистанційна форма навчання, яка потребує залучення цифрових технологій як засобу навчання (зокрема музичного); ретельний перегляд та аналіз шкільного музичного репертуару, що вивчається на уроках музичного мистецтва/мистецтва та позакласній музично-виховній роботі з учнями закладів загальної середньої освіти (вилучення музичних творів композиторів країни-агресора з навчальних програм музичного мистецтва); надання якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами: музичне мистецтво є яскравим та дієвим засобом корегування вторинних порушень у фізичному та психічному розвитку, формування світогляду, громадянської позиції, патріотичного почуття, розвитку музичних здібностей та музичного смаку підростаючого покоління.

У контексті зазначеного, особливої уваги заслуговує шкільний музичний репертуар, який містить великий корекційно-розвитковий потенціал: широке застосовується в арт-терапії, корекція дикції, дихання, постави, моторики тощо.

Робота над шкільним музичним репертуаром з учнями з особливими освітніми потребами вимагає застосування в освітньому процесі сучасних методик, новітніх технологій та засобів навчання. Дієвим засобом, інструментом музичного навчання (зокрема під час дистанційного навчання) є цифрові технології. Особливості використання цифрових технологій під час вивчення шкільного музичного репертуару з учнями закладу загальної середньої освіти, зокрема з учнями з особливими освітніми потребами, є актуальною проблемою, яка потребує ретельного вивчення, обґрунтування та розробки методичних рекомендацій до їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням феномену інклюзивної освіти у педагогічному спрямуванні займалися Т. Лорман, Дж. Депплер, Д. Харві [2], А. Колупаєва [3], висвітлюючи у своїх працях особливості інклюзивної освіти, її забезпечення в сучасному освітньому просторі. О. Погорєлова [4] розглядає проблеми професійної діяльності вчителя музичного мистецтва в умовах інклюзії. Праці О. Шпетної присвячені вивченню цифрових інструментів, що застосовуються під час навчання дітей з особливими освітніми потребами [10].

В. Черкасов вивчав сутність шкільного пісенного репертуару, розуміючи його як поєднання дитячих, народних та авторських пісенних творів для роботи у класі та з шкільними хоровими колективами. Науковець розділяє шкільний пісенний репертуар на орієнтовний і варіативний та пропонує користуватися при його відборі такими принципами: «зацікавленість, відповідність віковим і вокальним можливостям, спрямованість на послідовне засвоєння вокально-хорових навичок, виховання морально-етичних якостей, формування художньо-естетичних і ціннісно-смыслових якостей» [9, с. 12]. Вважаємо, що ефективним засобом формування в учнів з особливими освітніми потребами зацікавленості, інтересу до музичної діяльності є використання методу сторітелінг [7] у поєднанні з мультимедійною презентацією нового музичного твору шкільного репертуару.

Я. Топорівська та Ч. Молін у своїх працях розглядають особливості інтеріоризації національних цінностей у формуванні цифрової культури майбутніх учителів музичного мистецтва, зосереджуючи увагу на застосуванні міждисциплінарного підходу [8]. Вважаємо, що застосування міждисциплінарного підходу в освіті є актуальним та дієвим: саме інтеграція різних дисциплін на одному занятті, використання цифрових технологій, зокрема на уроці музичного мистецтва із залученням образотворчого мистецтва, української літератури, інформатики забезпечує мотивацію до навчання, глибину знань учнів.

Як бачимо, науковці розглядають проблеми впровадження інклюзивної освіти в закладі загальної середньої освіти, особливості роботи над шкільним музичним репертуаром, використання цифрових технологій у вищій школі. Однак, проблема використання цифрових технологій під час вивчення шкільного музичного репертуару з учнями з особливими освітніми потребами досліджена мало й потребує ретельного вивчення та розробки.

Мета і завдання статті. Розглянути особливості використання цифрових технологій під час вивчення шкільного музичного репертуару із учнями з особливими освітніми потребами. Обґрунтувати та висвітлити корекційно-розвитковий потенціал вивчення шкільного музичного репертуару в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти із застосуванням цифрових технологій (розвиток музичного слуху, ритмічного чуття, розвиток мовлення, соціальна адаптація).

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим кроком (етапом) у роботі над шкільним музичним репертуаром є його ретельний підбір, перевірка на відповідність навчальним, розвивальним, виховним, корегуючим цілям музично-виховної роботи в закладі загальної середньої освіти та віковим особливостям учнів (спроможність зрозуміти, сприйняти зміст музичного твору [7], відтворити його голосом, рухами тіла тощо), їх фізичних особливостей (порушення зорового, слухового аналізатора тощо). Шкільний музичний репертуар має складатися з кращих зразків світової та української музики. Застосування цифрових технологій під час роботи з шкільним музичним репертуаром досить широке:

1. Пошук через інтернет-мережу музичного твору, пісні (служба Shazam – ідентифікація мелодії для гаджетів (телефон, ноутбук), що обладнані мікрофоном, який виконує пошук інформації про даний музичний твір за невеликим аудіозаписом) якісних аудіо- та відео-записів музичних творів для слухання на уроці музичного мистецтва/мистецтва та музично-виховних заходах, гуртках (якісна презентація музичного твору, що виконується на різних музичних інструментах (в учнів розвивається тембральний слух, формується уявлення про різні музичні інструменти, відбувається накопичення слухового досвіду тощо).

2. Відтворення музичного твору, пісні (програвачі: Aimp (підтримує формати аудіо/відео файлів: .CDA, .AAC, .AC3, .APE, .DTS, .FLAC, .IT, .MIDI, .MO3, .MOD, .M4A, .M4B, .MP1, .MP2, .MP3, .MPC, .MTM, .OFR, .OGG, .OPUS, .RMI, .S3M, .SPX, .TAK, .TTA, .UMX, .WAV, .WMA, .WV, .XM.; режими виводу звуку: DirectSound / ASIO / WASAPI / WASAPI Exclusive;

32-х бітна обробка звукової доріжки), WinAmp (підтримка великої кількості аудіо і відео файлів, бібліотека файлів на комп'ютері, зручний пошук аудіо файлів, еквалайзер, закладки, плейлисти, підтримка численних модулів, гарячі клавіші), Foobar 2000 (працює на ОС Windows: 2000, XP, 2003, Vista, 7, 8; списки з плейлистами, підтримка великої кількості форматів музичних файлів, зручний редактор тегів, низьке споживання ресурсів, підтримує формат DVD Audio), XMplay (gslnhbve' мультимедійні файли: OGG, MP3, MP2, MP1, WMA, WAV, MO3.), jetAudio Basic (присутня бібліотека з підтримкою «пошук» по будь-якому полю музичного файлу, еквалайзер, підтримка величезної кількості форматів, рейтинги та оцінки до файлів), Foobnix (підтримка CUE, підтримка конвертації файлів з одного формату в інший: mp3, ogg, mp2, ac3, m4a; можливість знаходити і завантажувати музику в мережі), Windows Media (дозволяє програвати всі популярні формати аудіо – та відео-файлів; присутня можливість записати диск з уподобаних композицій або скопіювати його на жорсткий диск), STP (висока швидкість роботи, налаштування гарячих клавіш).

3. Пошук інформації про композитора, автора слів (Google, Yahoo, Мета – пошукові системи, пошукові алгоритми яких дозволяють легко віднайти необхідну інформацію в онлайн-просторі).

4. Створення презентації про композитора, автора слів (застосування комп'ютерної програми PowerPoint – це додаток (частина Microsoft Office), у якому можна створювати й демонструвати презентації).

5. Набір мелодії (партитури) пісні за допомогою нотного редактора Finale («комп'ютерної музичної програми, яка допомагає писати ноти, хорові партитури та оркестровки, редагувати, слухати музику, записувати музику на аудіо компакт-диски, транспортувати файли у міді- та графічних форматах» [6, с.154]), її транспонування, створення супроводу (акомпанементу) зі звучанням різних інструментів, у різних стилях та відтворення звучання (використовується під час демонстрації пісні, її розучування, художньо-образного виконання).

О. Шпетна визначає такі цифрові інструменти в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами: стандартні, альтернативні, допоміжні технології. До стандартних технологій відносяться комп'ютери із спеціально вбудованими функціями для дітей з особливими освітніми потребами. До альтернативних технологій відносять доступні носії інформації: HTML, аудіо-книги системи DAISY (електронна доступна інформаційна система). Допоміжні технології – це спеціальні пристрої, апарати для людей з обмеженими можливостями: клавіатури із спеціальними можливостями, слухові апарати, пристрої для читання тощо [10].

Діти з особливими освітніми потребами часто мають як фізичні вади (порушення зорового аналізатора, слухового аналізатора, опорно-рухового апарату) так і психічні.

Розглянемо детальніше корекційно-розвитковий вплив музичного мистецтва під час вивчення шкільного музичного репертуару в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти із застосуванням цифрових технологій.

Основними формами роботи в інклюзивних класах є:

– індивідуальна (вчитель музичного мистецтва працює безпосередньо з одним учнем, чи дає йому персональне завдання). Доцільним є використання альтернативних технологій: AAC (augmentative and alternative communication), VoiceOver;

– підгрупова (вчитель працює з 3-5 учнями – наприклад, під час удосконалення певних музично-ритмічних рухів чи гри на дитячих музичних інструментах). Для кращої комунікації слід використовувати технологію Voice Dream Reader, а для учнів, які навчаються дистанційно – інструмент Popplet.

– групова (фронтальна: вчитель працює з усім класом над вирішенням одного завдання). При дистанційному навчанні доцільним є використання Popplet (інструменту, який уможливає обмін даними, комунікацію між учнями, вчителем і класом, слугує створенню графічних текстів, власної презентації роботи. Учні з порушенням слухового аналізатора використовують AAC (augmentative and alternative communication), з порушенням зорового аналізатора – технології Voice Dream Reader, VoiceOver, TalkBack.

Такі форми роботи обов'язково мають бути присутні на уроках музичного мистецтва в інклюзивному класі, оскільки дають змогу вчителю якнайкраще пояснити матеріал, донести його до кожного учня, працювати над корекцією вторинних відхилень учнів, а колективно

музикування сприяє адаптації дітей з особливими потребами в соціумі. Під час дистанційної форми навчання застосовуються програми Zoom і Google Meet (прості у використанні, дають можливість спілкуватися з учнем в індивідуальному порядку та з великою аудиторією, підтримують аудіо- та відео- презентацію).

В освітньому процесі слід застосовувати ефективні методи та прийоми навчання музики, під дією яких поряд із розвитком музичних здібностей учнів буде відбуватися їх корекційний розвиток та соціальна адаптація. Так, для розвитку музичного слуху продуктивними є:

1. Спів технічно легких пісень із зрозумілим текстом. Для кращого сприйняття тексту пісні дітям з порушенням зорового аналізатора слугуватиме ряд спеціальних технологій: Voice Dream Reader (програма, що забезпечує перетворення тексту на звук), VoiceOver («читає» текст, передає інформацію шрифтом Брайля на спеціальний дисплей), TalkBack (функція передачі тексту шрифтом Брайля із додатком BrailleBack).

2. Слухання різноманітної, доступної розумінню дітей музики. Учні із порушенням слуху слід використовувати апаратуру, що підсилює звук: «Telecommunication Device for the Deaf» (телекомунікаційний пристрій для нечуючих), частотно-модульовані системи підсилення звуку (гучності), субтитри, аудіо-цикли. Також доцільним є застосування альтернативних систем розширення спілкування (AAC), за допомогою яких можна висловлювати свою думку щодо прослуханого музичного твору, комунікувати з однокласниками, що сприятиме кращій соціалізації. Дієвим для розвитку мовлення дітей з порушенням слухового аналізатора є використання програми УКК (Універсальний комп'ютерний комплекс), який включає такі елементи: «комп'ютер (ноутбук), який має спеціальне програмне забезпечення «Живий звук», а також спеціальну програму «OASIS», яка допомагає контролювати стан слуху дитини і налаштовувати слухові апарати; пристрої інтерфейсу та акустичні системи; комплект програмованих і цифрових слухових апаратів [10].

3. Мовні ритмічні вправи, що розучуються за графічним записом. Виконання цього завдання потребує для дітей з порушенням зорового аналізатора застосування інструментів, технологій для збільшення зображення: спеціальні пристрої для сканування та озвучування тексту мовної ритмічної вправи, демонстрації екрану із словесним коментарем.

4. Елементарне сольфеджіо (читання нот з назвою, використовуючи посібник «німа клавіатура»).

5. Написання диктантів (5-7 класи). Використання нотного редактора Finale для запису і відтворення (прослуховування) диктанту.

6. Спів а саррелла. Під час співу доцільним є аудіо- чи відео-запис виконання та подальше прослуховування і розбір (успіхи і недоліки виконання пісні).

7. Гра на музичних інструментах (використання аудіо- чи відео-запису виконання та його подальше прослуховування і розбір).

Розвиткові відчуття ритму сприятиме застосування таких прийомів:

1. Ритмічні вправи (ритмічні рухи під музику, ігри, танці, ігрові пісні, ритмо-слухові вправи для розвитку моторики, різні шиккування та перешикування, зміна рухів за музичним сигналом без мовної команди тощо) (1-3 класи). Використання мультимедійної презентації (відеоруханки) під час рухової активності учнів сприяє синхронізації рухів із музикою, підсилює інтерес до виконання завдання.

2. Тактування (5-7 класи) 2/4, 3/4, 4/4 знайомих пісень, маршів, вальсів. Учитель музичного мистецтва/мистецтва використовує програвачі Aimp, Foobar 2000, XMplay, jetAudio Basic, Foobnix, Windows Media, STP для відтворення музичних творів, а учні вчать тактувати відповідний розмір – така діяльність розвиває не лише ритмічний слух, а й моторику та координацію рук.

3. Ігрові пісні (один з основних видів діяльності дітей молодшого віку і засобів виховання). Такі ігри розвивають у дітей увагу, пам'ять, мову, рухи. В них діти закріплюють отримані знання (заспів, приспів, музична фраза, голосне і тихе звучання, низькі й високі звуки, довжина звуку, розмір твору, ритмічний малюнок, швидкий і повільний рух). Перед проведенням піснigrи слід добре вивчити з дітьми текст пісні (зручним є вивід тексту на екран телевізора, що пришвидшує вивчення) та мелодію, тільки після цього вивчаються рухи. В ігрових піснях слід уникати швидких темпів. Ігрову пісню можна проводити на початку і в кінці уроку [5, с. 67–69].

Висновки і пропозиції. Цифрові технології в освітньому процесі з музичного мистецтва дітей з особливими освітніми потребами розширюють освітні можливості учнів, сприяють їх адаптації в колективі, покращують якість освіти, мають широкий спектр використання: є засобом навчання (програми для відтворення звучання музичних творів, набору нот і партитур, створення мультимедійних презентацій, пошуку інформації тощо), слугують спеціальним приладдям (апарати для підсилення звуку, для переведення тексту у звучання, для покращення комунікації тощо).

Корекційно-розвитковий потенціал музичного мистецтва засобами цифрових технологій потребує його компетентного застосування в інклюзивній освіті – вчитель музичного мистецтва повинен володіти цифровою грамотністю (уміти використовувати цифрові інструменти під час уроку та в позакласній музично-виховній роботі, допомогти учням з особливими освітніми потребами підлаштувати, використати спеціальні прилади для покращення сили звуку, розвитку мовлення, переведення тексту в звучання тощо), методикою музичного виховання, мати знання про корекційний вплив музики на дітей з особливими освітніми потребами, консультуватися з психологом, логопедом, батьками, постійно удосконалювати свою педагогічну та виконавську майстерність – лише тоді заняття принеситимуть користь учням: відбуватиметься корекція їх вторинних вад та соціальна адаптація в закладі загальної середньої освіти.

Дане дослідження не вичерпує усю проблематику використання цифрових технологій в освітньому процесі з музичного мистецтва дітей з особливими освітніми потребами. Подальших розвідок потребує проблема використання цифрових технологій у роботі з дітьми із розладами аутистичного спектру (РАС).

Література:

1. Інклюзивне навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
2. Лорман Т., Деспелер Дж., Харві Д. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. / пер. з англ. Київ : СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
3. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за ред. А. А. Колупаєвої. Київ: «А.С.К.», 2012. 308 с.
4. Погорелова О. Професійність та фахова майстерність педагога сучасної мистецької школи в умовах впровадження інклюзивної освіти. *Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. (з міжнарод. участю)*. Київ: ДНМЦЗКМО, 2019. С. 194–198.
5. Совік Т. Методика викладання музичного мистецтва в спеціалізованих навчальних закладах: навч.-метод. посіб. Харків: Діса плюс, 2021. 122с.
6. Совік Т. Використання нотного редактора Finale під час дистанційного навчання музичних дисциплін. *ITLT*, Вип. 92(6), 2022. С. 154–171. <https://doi.org/10.33407/itlt.v92i6.5128>.
7. Совік Т. Застосування методу «сторітелінг» у ході вивчення дисциплін «Практикум шкільного музичного репертуару» та «Хорове диригування». *Педагогічний дискурс*. № 31, 2021. С.20–25. <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.31.03>.
8. Топорівська Я., Молін Ч. Інтеріоризація національних цінностей у формуванні цифрової культури майбутніх учителів музичного мистецтва. *Теорія та практика мистецької освіти у цивілізаційних викликах сьогодення: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*. Дрогобич. 2023. С. 273–276.
9. Черкасов В. Вокально-хорова робота на уроках музичного мистецтва як засіб формування естетичної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. № 103. С. 12. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036359.pdf>.
10. Шпетна О. Використання спеціального програмного забезпечення у навчальному процесі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах дистанційної освіти: досвід музичних навчальних закладів України. *Академічні візії*. Вип. 19. 2023. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954509>.

References:

1. Inklyuzivne navchannya [Inclusive education]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> [in Ukrainian].
2. Lorman, T., Deppler, Dzh., & Kharvi, D. (2010). Inklyuzivna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi [Inclusive education. Support for diversity in the classroom] : prakt. posib. Kyiv : SPD-FO Parashyn I.S. 296 p. [in Ukrainian].
3. Kolupaieva, A. (2012). *Osnovy inklyuzivnoi osvity: navch.-metod. posib. [Basics of inclusive education]*. Kyiv: «A.S.K.», 308 p. [in Ukrainian].
4. Pohorielova, O. (2019). Profesiinist ta fakhova maisternist pedahoha suchasnoi mystetskoï shkoly v umovakh vprovadzhennia inklyuzivnoi osvity [Professionalism and expertise of a teacher of a modern art school

in the context of the implementation of inclusive education]. *Inkluuziia v mystetskii osviti: vyklyky, praktyky, perspektyvy: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf.* Kyiv: DNMTsZKMO. pp. 194–198 [in Ukrainian].

5. Sovik, T. (2021). *Metodyka vykladannia muzychnoho mystetstva v spetsializovanykh navchalnykh zakladakh. [Methodology of teaching musical art in specialized educational institutions]: navch.-metod.posib.* Kharkiv: Disa plus, p. 122 [in Ukrainian].

6. Sovik, T. (2022). Vykorystannia notnoho redaktora Finale pid chas dystantsiinoho navchannia muzychnykh dystsyplin [Using the Finale notation editor during distance learning of musical disciplines]. *ITLT*, Vyp. 92(6), 154–171. <https://doi.org/10.33407/itlt.v92i6.5128> [in Ukrainian].

7. Sovik T. (2021) Zastosuvannia metodu «storitelinh» u khodi vyvchennia dystsyplin «Praktykum shkilnoho muzychnoho repertuaru» ta «Khorove dyryhuvannia». [Application of the "storytelling" method during the study of the disciplines "Practicum of school music repertoire" and "Choir conducting"]. *Pedagogical discourse*. 31, 20–25. <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.31.03> [in Ukrainian].

8. Toporivska, Ya., & Molin, Ch. (2023). Interioryzatsiia natsionalnykh tsinnostei u formuvanni tsyfrovoy kultury maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Internalization of national values in the formation of digital culture of future music teachers]. *Teoriia ta praktyka mystetskoï edukatsii u tsyvilizatsiinykh vyklykakh sohodennia: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Drohobych*. 273–276 [in Ukrainian].

9. Cherkasov, V. Vokalno-khorova robota na urokakh muzychnoho mystetstva yak zasib formuvannia estetychnoi kultury uchniv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv [Vocal and choral work in music lessons as a means of forming the aesthetic culture of students of general educational institutions]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*. 103. P. 12. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/53036359.pdf> [in Ukrainian].

10. Shpetna, O. (2023). Vykorystannia spetsialnoho prohramnoho zabezpechennia u navchalnomu protsesi z ditmy z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v umovakh dystantsiinoï osvity: dosvid muzychnykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [The use of special software in the educational process with children with special educational needs in the conditions of distance education: the experience of music educational institutions of Ukraine]. *Academic visions*. Vyp. 19. Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.7954509> [in Ukrainian].